

slovensko situacijo je prikazal Filip Kalan v uvodu k postumni izdaji izbranih pesmi Iga Grudna.

Vsekakor bo treba biografijo generacije, ki ji je pripadal Vladimir Levstik, še obdelati s tisto nadrobno analizo, ki jo je kulturni in književni zgodovinar Ivan Prijatelj posvetil staroslovenskim in prvim mladoslovenskim rodovom.

Samo z družboslovno oceno vse generacije, ki je v glavnem že dala to, kar je mogla dati, bo postala jasnejša izvenestetska plat literarne dejavnosti njenih predstavnikov. V tej luči bo naposled osvetljeno tudi časovno ozadje dela, ki ga je zapustil za sabo Vladimir Levstik — dela, s katerim bo ostal zlasti v književnosti desetletja pred prvo svetovno vojno in razdobja med svetovnima vojnama eno izmed njenih značilnih imen.

Božidar Borko

MED KNJIGAMI

ROK ARIH, ZATO

Novele Roka Ariha* tvorijo ubrano celoto in kritiku pravzaprav ne zastavljajo težjih ugank. Vse so se namreč porodile iz istega življenjskega občutja, obravnavajo isto temo in zelo jasno razodevajo stilno sorodstvo. Poglavitno je seveda to, da so vsi ti trije elementi svojski, izraziti, tako da jih zlepa ne moreš pripisati komu drugemu. In zato je treba na samem začetku ugotoviti: malokateri mladi pisatelj že ob svojem prvem nastopu (prva Arihova knjiga je sicer že pred leti izšla na Koroškem, vendar je šele pri-jujoča zbirka dejansko afirmirala Arihovo pisateljsko ime) tako suvereno pokaže relief svojega umetniškega sveta.

To, da zbirka nikakor ne more zatajiti svojega avtorja in da je ta avtor v pisateljski srenji dovolj samosvoja osebnost, seveda še ne pomeni, da je Arihovo pripovedništvo tudi že monumentalno. Nasprotno: v teh novelah so številna šibka mesta. Toda že po prvih straneh bo bralec občutil, da ima opravka s pisateljem, ki si zgodb ne izmišlja, ampak jih doživlja, hkrati pa si pošteno prizadeva, da bi vse, kar ima povedati, izpovedal v svoji lastni govorici. Instinktivno bo bralec občutil tudi to, da so bili Arihovi teksti porojeni v mučnih krčih — v težkem stvariteljskem spopadu s snovjo. In v tem je tudi poglaviti čar Arihove novelistične zbirke: novele v najstrožjem umetniškem smislu še niso zrele dejanja, s svojimi šibkimi in dobrimi stranmi pa razodevajo neugnano dozorevanje ter vlivajo zaupanje, da bo njihov avtor za trdno dozorel v močno pisateljsko osebnost.

Poglavitno Arihovo doživetje je partizanski boj na Koroškem. Dragocena je že sama lokacija: Koroška onstran Karavank je bila v slovenski prozi že dolgo časa mrtva dežela, zdaj pa je dobila svojega pisatelja celo v vrstah mlade generacije. Toda dejstvo, da je Arih doživel osvobodilni boj ravno v koroških hribih, je še odločilneje vplivalo na njegovo literarno ustvarjanje: izredno zgodovinsko dejanje, ko so se koroški Slovenci uprli, čeprav je nad

* Rok Arih: Zato. Cankarjeva založba, Ljubljana 1957.

njihovo usodo že marsikdo napravil križ, je pisatelja čustveno docela prevzelo in ga napolnilo s posebnim zanosom. In iz tega izjemnega zanosnega čustva so se porodile Arihove novele; v njih je zategadelj nenehno prisoten nemir, ki razbija epsko pripoved s krepkimi liričnimi poudarki in izžareva posebno močan fluid.

Izrazito čustvena inspiracija omejuje pisateljevo zanimanje pravzaprav na eno samo vprašanje: zakaj je koroški človek, ki ga je skoraj že preplaval val germanizacije, vzdržal, se uprl in se boril do kraja z nečloveško zagrizenostjo? Arih na to vprašanje ni našel drugega odgovora kot — zato. Toda ta »zato«, ki ga »je težko obrazložiti, zanj vemo«, piše z velikimi črkami in mu da z vrsto podob in usod tudi konkretno vsebino. Dogodki in ljudje ga namreč zanimajo predvsem zaradi tega odgovora in to pravzaprav znatno zožuje njegovo umetniško obzorje. Ker je človekova usoda važna predvsem kot odgovor na neko vprašanje, kot dokaz nekega dejstva, so ljudje v Arihovich novelah nekompleksni in njihovi odnosi nekomplcirani (izjema je samo novela Precep). Pisatelj je celó zamudil vrsto izrednih priložnosti, ko bi lahko globlje prodril v človekovo notranjost in razpredel zanimivo situacijo — predvsem v Poročilu o Podmornici v gorah; namesto portretiranja bi lahko v tej noveli odločno zastavil težko vprašanje krivde, ki ga je v sedanjem konceptu docela potisnil v stran. Toda vse to so bržčas prevelike zahteve: v knjigi je samo pet novel in s pisateljevega razvojnega vidika je docela naravno oziroma celo nujno, da v teh tekstih odgovarja na eno samo, dovolj pomembno vprašanje.

Poglavitno je, da je njegov odgovor prepričljiv. Zaradi same snovi in zaradi posebnega odnosa do nje je namreč tem novelam pretila huda nevarnost, da bi se podoba Koroške spremenila v nestvarno legendo, ljudje pa v nadnaravna krepostna bitja. Ravno ob tej čeri, ki bi pretila celo izkušenemu pisatelju, pa je Arih izpričal izredno tenak pisateljski posluš in občutek za pravo mero. Čeprav je njegova proza inspirirana v zanosu in čeprav se pripoved o koroški deželi včasih povzdigne do pravljice in legende, junaki pa do simbolov (na primer v Trotamori), novele nikoli ne uidejo iz okvira življenjske pristnosti, prehodi iz lirično zanosne v stvarno govorico pa so ponekod prave mojstrovine. Arihovi preprosto pošteni (nikakor ne heroizirani) Korošci naravno, pogosto zgolj s svojimi samo po sebi razumljivimi dejanji pripovedujejo o sebi in usodi svoje domovine, v tej človeško topli, prisrčni govorici pa je zaobseženo vse, kar sicer povedo učene razprave; žalost, ogorčenje, sveta jeza in neznanska trdnost. Moralna moč, ki jo izpovedujejo skoraj brez besed, tako rekoč izžarevajo, daje zelo določno vsebino pisateljevemu splošnemu »zato«.

Svojevrsne so Arihove novele tudi po formalni plati. Arih piše inteligentno, duhovito, ume zaokrožiti kompozicijo in skicirati detajl. Ob vzorih iz sodobne proze poskuša ustvariti samosvojo govorico, ki bo po eni strani moderna, po drugi pa rahlo arhaična, tako da bo podobna jeziku, ki ga govore v njegovi deželi. V zadnjem času je bilo v malokaterem slovenskem tekstu toliko formalnih eksperimentov: oklepaji, grafični poudarki, razprti tisk, drzne retrospektive, nenavadne metafore (tista o jelkini vejici in iglicah v zadnji noveli je čudovita), zapletene stavčne periode in podobno. Zaradi vseh teh formalnih zvijač je Arihov slog v resnici nenavaden, a hkrati tudi zelo zapleten in nepregleden. Z drugimi besedami: nenaraven, kajti v glavnem

je vse to formalno črnošolstvo težaško razumsko delo. Zaradi nenaravnega porekla marsikdaj Arihov stil učinkuje čisto drugače, kot je želel avtor: duhovitost se spremeni v duhovičenje, razprti tisk in oklepaji postanejo nadležni in se izkažejo kot docela nefunkcionalni, stavek pa, ki naj bi bil po avtorjevi zamisli zavrit in grčast, je dostikrat nerodno skrotovičen in greši zoper stilistični bonton. Vse to pa je tudi globljega pomena za Arihovo prozo: vanjo namreč vnaša popolnoma razumski element, ki se nikakor ne more prilagoditi lirični, zanosni melodiji v podtekstu. Zaradi te temeljne disharmonije je seveda učinek Arihovich novel občutno manjši.

Navsezadnje pa je tudi ta šibka, najšibkejša plat Arihovega pisanja zanesljivo znamenje dozorevanja. Arih intenzivno išče svoj slog, čeprav bi si ga lahko izposodil pri tem ali drugem mojstru. To iskanje razodeva težke preizkušnje in je zategadelj simpatično. Z vso pravico lahko verujemo, da bo slej ko prej z Arihovega sloga odpadlo vse, kar je zdaj še samo eksperiment, in da bo žlahtno vsebino oživljala resnična magija umetniške besede.

Mitja Mejak

MÖDERNDORFERJEVE KOROŠKE PRIPOVEDKE*

S priznanja vredno vztrajnostjo in ljubeznijo jemlje Vinko Möderndorfer v roke svoje koroške pripovedke in pravljice in nam jih spet in spet obnavlja. Ena sama zgodba (Lisjak, str. 104) je zdaj objavljena prvič, vse druge že poznamo iz starejših avtorjevih del. Če v novi zbirki torej ni vsebinskih novosti, so pa oblikovne spremembe tem večje. Marsikaj je zdaj stilistično bolje povedano, poprej razvlečena mesta so zgoščena, več pripovedi pod enim naslovom je dobilo ločene številke ali pa vsaj samostojen odstavek. Oblikovne spremembe na slabše so redke (n. pr. drvarju je prenehalo trgati, jedači namesto jedci, motrila namesto gledala ipd.). Tu in tam, kjer bi popravek ne škodil, pa je ostalo še pri starem: omenimo n. pr. nesmisel, da slana pada, ko burja brije (Mojca pokrajculja).

Posebno vprašanje je, če smemo zbirko iz leta 1957 sploh šteti za novo izdajo najboljše in najpopolnejše Möderndorferjeve zbirke pripovednega gradiva, ki je izšla leta 1946 (Koroške narodne pripovedke; prim. mojo oceno v Slov. etnografu II, 157). Teksti so namreč razvrščeni drugače, precej gradiva je izpadlo — deloma po avtorjevi zamisli, deloma na zahtevo založbe — pa tudi ostalo besedilo je avtor »prireديل sodobnej«, kakor sam pravi. Znanstveniku pošteno svetuje, naj raje seže po prvih natisih, a zakaj naj bi tisti, ki ne segajo po ljudskem blagu zgolj iz študijskih namenov, dobivali v roke tako ali drugače pristriženo blago? V izdaji iz leta 1946 n. pr. beremo, da so Šumahovi v Mežiški dolini odšli v mlin in pozabili prekrižati otroka v zibelki, zato je dobil oblast nad njim škopnek. V priredbi iz leta 1957 je škopnekova moč občutno zrasla, saj zdaj zadostuje, da otroka puste samega, in že dobi oblast nad njim hudobno bajno bitje. S tem, da je bilo iz teksta izločeno apotropejsko znamenje +, besedilo samo na sebi ni nič bolj sodobno, škopnek

* Vinko Möderndorfer, Koroške pripovedke. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1957. Ilustriral Gvido Birolla. (»Zlata ptica« — zbirka najlepših pravljic in pripovedk iz svetovne književnosti.)